

О. В. Шелехань, О. Д. Козак

ДОСЛІДЖЕННЯ 2012 р. НА ГОРОДИЩІ БІЛЯ с. ДЕРЕШОВА У СЕРЕДНЬОМУ ПОДНІСТРОВ'І

У статті висвітлено результати нових досліджень на городищі біля с. Дерешова Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл. Проаналізовано видобутий матеріал доби Трипілля, раннього та розвинутого середньовіччя. Подано антропологічний аналіз скелета жінки, похованої на території городища.

К л ю ч о в і с л о в а: городище, поховання, Трипілля, черняхівська культура, Київська Русь.

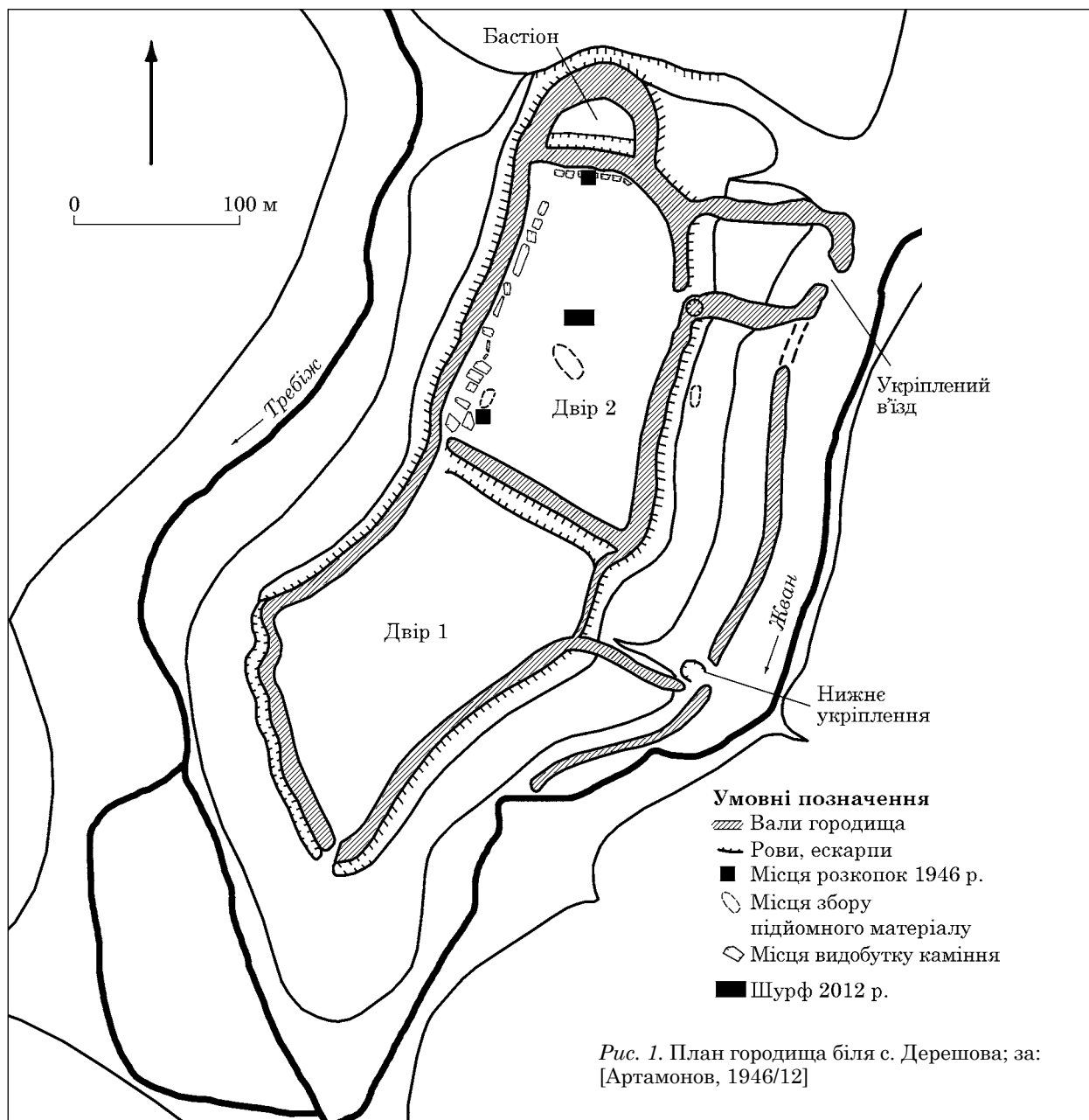
Дерешівське городище вже досить давно відоме в науковому середовищі, та досі воно не отримало належної уваги. Більш того, через спорадичність досліджень та фрагментарні дані відомі оцінки культурної належності городища є досить розбіжними.

Перша відома згадка про городище стосується 1901 р. — часу опублікування Археологічної карти Подільської губернії. У праці Є.Й. Сіцинського можна знайти такі відомості: *«При соединении речек Тербижа и Жвана городище, называемое Замчысько... Мысль этотъ вверху пересекается двумя валами и рвомъ, далее по краямъ горы также идутъ валы и рвы. Отъ этой горы по откосу со стороны Жвана спускаются внизъ два вала; внизу они соединяются и идутъ низомъ кругомъ горы. Всего занимаетъ городище десятинъ 8—10. Валы въ некоторыхъ мѣстахъ заключаютъ въ себе каменныя плиты...»* [Сицинский, 2001, с. 78].

Зазначена робота несла виключно енциклопедичну функцію, тому жодних припускень щодо часу спорудження городища, висунуто не було. Можна лише зазначити, що в перерахунку на метричну систему, за даними Є.Й. Сіцинського площа городища становить 8,8—10,9 га.

Перша, і донедавна єдина, спроба археологічних пошуків на пам'ятці пов'язана з розвідками Південно-Подільської експедиції. Керівник робіт, М.І. Артамонов, зафіксував трипільські та давньослов'янські нашарування [Артамонов, 1946/12, с. 54]. Проте, оскільки вони не були належним чином інтерпретовані, у ряді коротких тезових повідомлень пам'ятка отримала доволі розбіжні характеристики. У збірці Коротких повідомлень ПМК дослідник пише, що Дерешівське городище має планування, притаманне скіфським укріпленням, що «свідчить про зв'язки трипільських та скіфських культур» [Артамонов, 1947, с. 72, 75—76]. Очевидно, ґрунтуючись на цьому повідомленні, А.О. Моруженко включила Дерешівське городище до класифікації скіфських укріплень. Дослідниця віднесла його до першого класу (на природному мисі) другого типу (вся площа городища охоплена укріпленнями) [Моруженко, 1969, с. 67].

Надалі, пам'ятка згадується лише у загальних працях. В. Гусев датує трипільський шар пам'ятки часом Трипілля ВІ і пов'язує його виникнення з просуванням східно-трипільського населення у басейн Дністра [Гусев, 1995, с. 252]. Є.В. Махно зараховує городище біля с. Дерешова до переліку укріплень черняхівської культури. Ці висновки висунуто на основі опису кераміки у звіті [Артамонов, 1946/12, с. 83] та на основі аналізу зразків, що на той час зберігались у Ленінградському відділенні ПМК [Махно, 1960, с. 18]. Проте серед матеріалів Південно-подільської експедиції, які зберігаються у НФ ІА НАНУ (колекція № 31), з Дерешової представлені лише трипільські та давньоруські старожитності. Це може вказувати на те, що колекція була розділена ще автором розвідок. У енциклопедичній праці, присвяченій упорядженню даних щодо пам'яток культури

Вінниччини, Дерешівське городище знову було назване скіфським [Пам'ятки ..., 2011, с. 109]. Таким чином, метою візиту на Дерешівське городище було, перш за все, уточнення стратиграфічної та етнокультурної картини.

ВІЗУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Городище має невеликі розміри. Розташоване на відстані кілометра на південний схід від околиці с. Дерешова Мурованокуріловецького р-ну Вінницької обл. Має складну систему оборонних споруд (рис. 1). Зведено у вигляді асиметричної трапеції, розташованої на вузькому видовженому мисі, котрий зі сходу обмежено руслом р. Жван, а із заходу — його правою притокою р. Требіж, що зливаються південніше городища. Зараз в цьому місці споруджено невеликий ставок. Ріки проті-

кають в глибоких каньйонах, що поросли сосновим, або мішаним лісом. Двадцятьма кілометрами південніше Жван впадає у Дністер. Таким чином, городище локалізується на території Західного Поділля. Цей регіон у різні часи ставав транзитним коридором та контактною зоною між мешканцями Східної та Центральної Європи.

Щодо зовнішньої характеристики укріплень, цінні спостереження були викладені у звіті робіт Південно-Подільської експедиції. [Артамонов, 1946/12, с. 49]. Цікавим фактом є участь відомого у майбутньому історика Л.Н. Гумільова¹. Згідно щоденнику експедиції, окрім керування окремими ділянками, він був задіяний головним чином на зйомці планів обстежених городищ.

1. Влітку 1946 р. Л.Н. Гумільов числився в аспірантурі Інституту сходознавства [Беляков, 2012, с. 202].

Характеристика фортифікаційних споруд також входила до завдань молодого дослідника [Артамонов, 1946/12/1040, арк. 73, 79]. Це не дивно, оскільки на той час він мав досвід роботи геолога-геотехнічної та геофізичної групи Норільського табору [Беляков, 2012, с. 158]. Обрис валів на плані, професійно знятим дослідником, достатньо повно збігаються з сучасними супутниковими знімками. З іншої сторони, перебування Л.Н. Гумільова у експедиції в Україні — майже невідома сторінка його біографії, на відміну від участі в інших археологічних експедиціях.

Під час первинного огляду городища, вдалося доповнити дані щодо деяких аспектів ведення його фортифікаційних споруд. Загальний периметр городища дорівнює близько 1,5 км. За попередніми даними, площа городища дорівнює близько 8 га. Кам'янисті схили мису височіють над долиною прилеглих річок, піднімаючи його над дзеркалом води приблизно на 20 м. Очевидним здається, що основними частинами, найбільш придатними для проживання, був двір 1 (так звана зовнішня частина за М.І. Артамоновим) та двір 2, що примикав до нього з півночі. Адже вони розміщені на найбільш рівній та піднесеній площині плато. Їх, в свою чергу, ми вважаємо за доцільне розділити через те, що вони явно споруджені у два прийоми: перший двір відділено від другого валом та ровом. У той же час, вони обнесені по периметру спільним валом. Останній візуально є продовженням укріплення двору 2 і в той же час перекриває вал двору 1.

На спорудження укріплення з північної сторони витрачено значні зусилля. Натомість зі східної та західної сторони, де городище обмежують стрімкі схили мису, давні фортифікатори обмежились невеликим валом висотою до 1 м. Не виключено, що свого часу тут мало місце ескарпування.

З півночі до внутрішнього двору примикає потужна споруда підковоподібної форми, яку можна вважати бастионом, що прикривав городище з напільної сторони та в'їзд з долини річки [Губайдуллин, 2003, с. 25]. На сьогодні сумарна висота валу та глибина рову тут сягає 5 м. Периметр бастиону — близько 290 м. Скоріше за все, його було зведено пізніше основної частини, адже напівкруглий вал явно надбудований поверх валів другого двору, котрі не значною мірою підносились над площиною напільної частини мису. В той же час, насип бастиону значною мірою піднесений не тільки над сучасною денною поверхнею, але й над дотичними валами. На пізніший час зведення бастиону також вказує наявність рову внутрішнього двору, що опинився на його території.

На схід від основної частини городища, та нижче по схилу, системою валів оточено дві частину схилу та заплаву. Щодо північної, ми цілком погоджуємось з М.І. Артамоновим, котрий вважав її укріпленням в'їздом. Південна частина, більша за розміром, скоріш за все, закривала підхід до річки. У цьому місці вали відходять вусами від валів дворів, поступово зменшуючись. Подібна система

була зафіксована на Куземинському укріпленні Більського городища, котре дослідниками трактується як порт [Шрамко, 1987, с. 31]. Суттєва відмінність полягає у тому, що у нашому випадку, укріплення проходять не лише по схилу, а й вздовж ріки, повністю охоплюючи частину заплави. З цього боку лінія оборони мінімальна, представлена лише невеликим валом висотою до 1,5 м, що впритул підступав до русла ріки. Через це вузька смуга городища, що охопила заплаву, дещо заболочена. Натомість, основна площа нижнього укріплення є схилом, мало придатним для життя.

На сьогодні, майже уся площа городища вкрита лісом та пишною луговою рослинністю. Через це вдалося зібрати підйомний матеріал лише з незначної незадернованої частини городища. З другого двору походять невиразні фрагменти слабо обпаленої ліпної кераміки. На відвалах розкопок М.І. Артамонова були виявлені уламки кісток великої рогатої худоби. Вони належали одній тварині, віком до одного року¹. На схилі нижнього укріплення, де свого часу констатувалась стерильність культурного шару, знайдено дрібні фрагменти ліпної кераміки.

ШУРФОВКА ГОРОДИЩА

На центральній частині внутрішнього двору городища, найбільш піднесеній на мису, було закладено шурф. Первинно орієнтований за сторонами світу, розмірами 1 × 1 м, він «сів» на давнє поховання. На глибині 45 см від сучасної поверхні були зафіксовані кістки нижніх кінцівок людини, що лежали у анатомічному порядку. У пошуках плями могильної ями шурф розширено до розмірів 3 × 2 м (рис. 2). З метою оптимізації ходу роботи прирізки закладались не за сторонами світу, а за напрямом довгої осі поховання. Зачистка всього шурфу на рівні 35 см від сучасної поверхні показала, що обраний хід робіт є вдалим — шурф повністю розкрив пляму могильної ями.

У північній частині шурфу на рівні 30 см від сучасної поверхні було зафіксовано череп людини *in situ*. Північна бровка пройшла впритул до великої брили вапняку, котра хоч і потрапила частково до шурфу, не перекрила поховання.

Чорноземний культурний шар має потужність 25—30 см. Окрім знахідок, часто зустрічаються дрібні уламки кременю природного походження. Культурний шар підстелений темно-рудим суглинком, стерильним від знахідок. Основним компонентом культурного шару є фрагменти кераміки та глиняної обмазки. На деяких уламках обмазки простежуються відбитки тину. У меншій кількості представлені фрагменти кісток тварин.

Поховання впущене з рівня культурного шару і засипане ґрунтом з перевідкладеними культурними рештками. Пляма поховання фіксувалась з рівня похованого суглинку. За-

1. Щиро вдячні за визначення В.Л. Бондаренко.

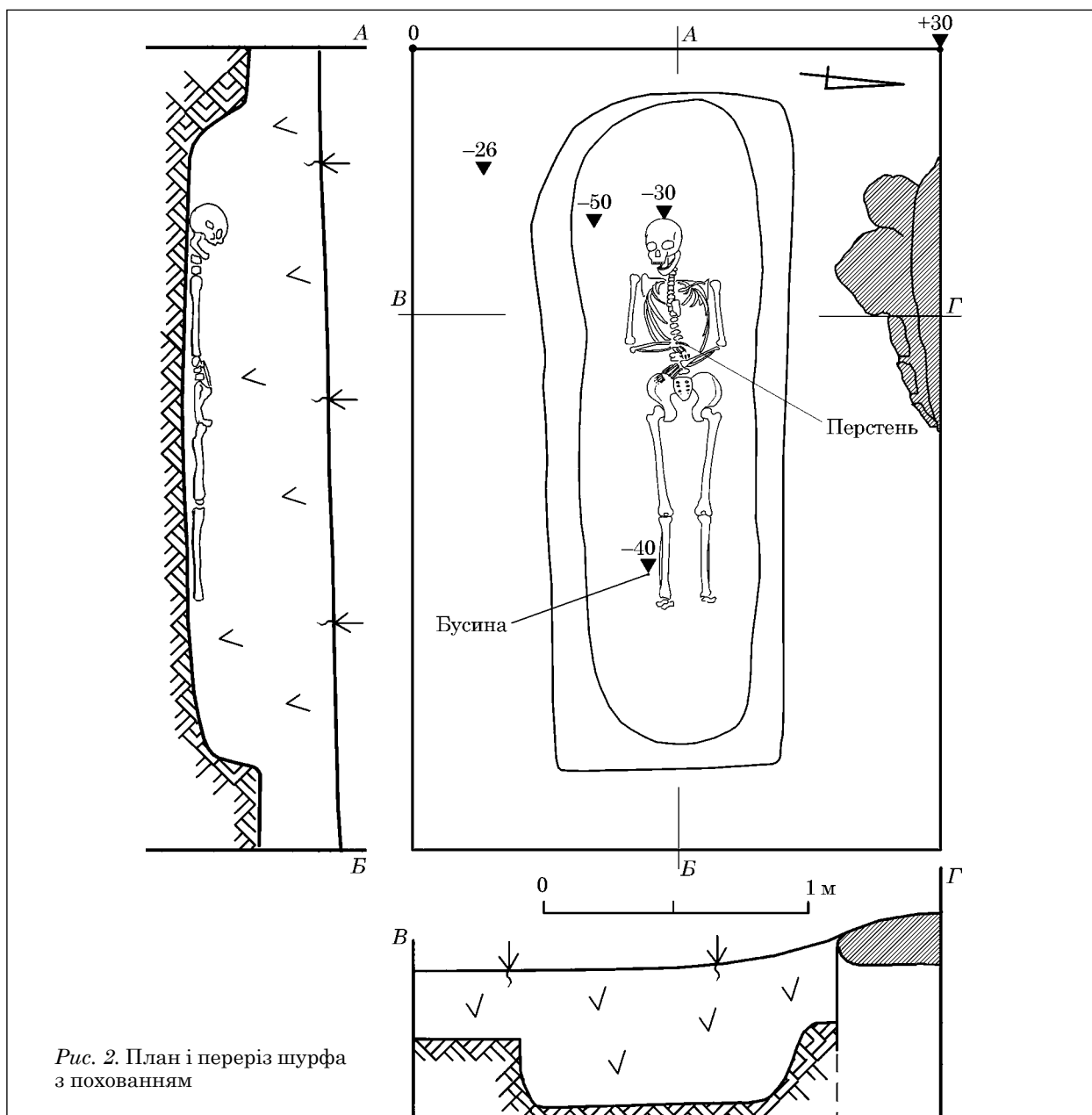

Рис. 2. План і переріз шурфа з похованням

гальна глибина могильної ями — 50 см від сучасної поверхні, 25 см — від похованої.

На відстані 50 см від західної стінки ями, на глибині 5 см від рівня похованого ґрунту виявлено череп жінки. Кістяк лежав на спині випростано, головою на захід. Руки зігнуті у ліктях. Праву кисть покладено на живіт, ліву — на таз. Вказівний палець правої руки прикрашала срібна каблучка з витого дроту із розклепаними кінцями. Череп лежав лицьовим відділом догори, трохи змістившись на правий бік. Нижня щелепа змістилась до низу. Ребра на лівій стороні частково зруйновані, ймовірно, землерийними тваринами. Відсутня права ключиця. Порядком кісток правого передпліччя також дещо порушений. Окрім каблучки, супровідного інвентарю не виявлено.

Заповнення могильної ями складається з перевідкладеного культурного шару. Фрагменти

кераміки та обмазки, не утворюючи скупчень, хаотично залягали у підвішеному стані. Тут виявлено переважно зразки кераміки аналогічні до зразків з культурного шару городища.

АНАЛІЗ ЗНАХІДОК З ШУРФА

У культурному шарі городища знайдено дванадцять дрібних фрагментів добре обпалених неорнаментованих стінок якісного ліпного посуду, із гладенькою поверхнею, яскраво-рудого кольору, з незначною кількістю домішок дрібних фракцій жорстви та шамоту у тісті. З оглядом на відсутність діагностуючих фрагментів, за характерними технологічними рисами кераміки, цю групу знахідок вважаємо за доцільне віднести до *трипільської культури*. З урахуванням матеріалів 1946 р., які знаходять аналогії з трипільським шаром поселення Ріпни-

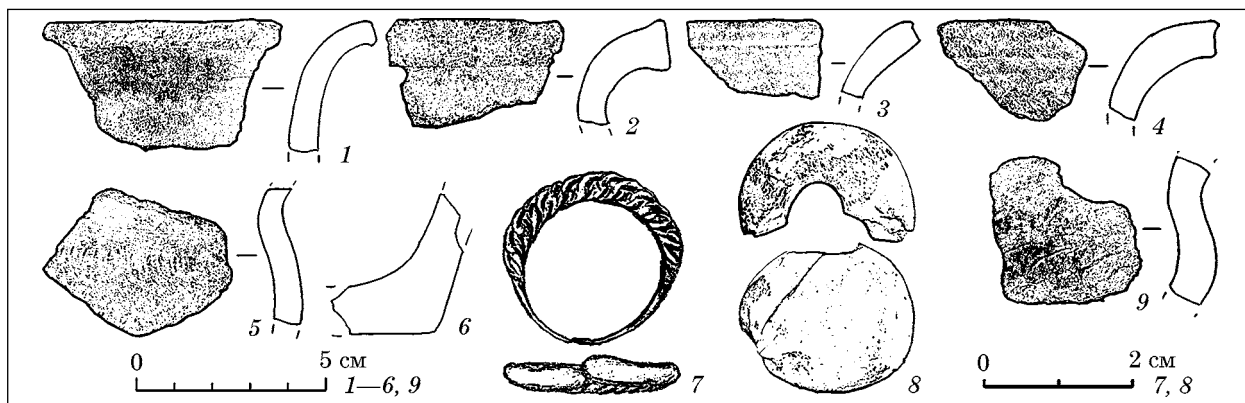

Рис. 3. Знахідки з шурфа: 1—6 — фрагменти кераміки з культурного шару городища; 7 — перстень; 8 — намистина; 9 — фрагмент кераміки із заповнення поховання

ця I [Рижов 2002, с. 27], вважаємо за доцільне слідом за С.В. Гусевим віднести ці знахідки до етапу VII, (остання чверть IV тис. до н. е.).

Зразки *черняхівської кераміки* з культурного шару городища. До цієї групи можна віднести перш за все фрагмент бортика гончарного посуду з штампованим зубчастим орнаментом по плечу, сірого кольору, з домішками дрібних фракцій жорстви у тісті (рис. 3, 5). Також варто згадати про вибірку слабо обпалених неорнаментованих стінок ліпного посуду сірого кольору із шершавою поверхнею, з великою кількістю домішок крупних фракцій жорстви та шамоту у тісті (17 фрагментів), що також можуть розглядатись як черняхівські [Сымонович, 1993, с. 141].

Окрім цього, зафіксовано ряд дрібних фрагментів ліпного та гончарного посуду, орнаментованих паралельними прокресленими лініями. Оскільки вказаний характер оздоблення властивий виробам доволі широкого хронологічного діапазону, ці стінки можуть бути віднесені як до черняхівського горизонту, так і до давньоруського (останній розглянуто нижче).

Зразки давньоруської кераміки з культурного шару городища. По-перше, представлені чотирима вінцями гончарного посуду. Перший — відігнутий назовні, зі сплюсненим краєм, хвилястим рельєфним орнаментом на внутрішній поверхні, із заглаженою поверхнею, сірого кольору (рис. 3, 1). Другий — відігнутий назовні, зі сплюсненою закраїною, із заглаженою поверхнею, темно-рудого кольору (рис. 3, 2). Третій — відігнутий назовні, зі сплюсненою закраїною, із заглаженою поверхнею, сірого кольору (рис. 3, 3). Четвертий — відігнутий назовні, зі сплюсненою закраїною, хвилястим орнаментом на шийці, із заглаженою поверхнею, темно-рудого кольору (рис. 3, 4). Спільною ознакою цих екземплярів є наявність домішок дрібних фракцій жорстви у тісті

Зразки черняхівської кераміки із заповнення поховання. Перш за все вирізняється фрагмент шийки гончарного посуду (кубка?) з паличковими вдавленнями по бортику, рудого кольору, з домішками шамоту, жорстви та крупних фракцій слюди у тісті (рис. 3, 9). Зустрічаються

також фрагменти стінок слабо обпаленого ліпного посуду, орнаментованого зубчастим штампом, із шершавою поверхнею, рудого кольору, з домішками жорстви та шамоту у тісті.

Зразки кераміки давньоруського часу із заповнення поховання. Оскільки безпосередньо у похованні не виявлено інформативних фрагментів давньоруської кераміки, лише з певною долею ймовірності до неї можна віднести дрібні уламки стінок добре обпаленого гончарного посуду, (подекуди орнаментованого рельєфними паралельними рисками), із заглаженою поверхнею, бурого кольору, з домішками дрібних фракцій жорстви та шамоту у тісті.

Прикраси з поховання. Каблучка, зафіксована на вказівному пальці похованої, відноситься до типу плетених із пласкими розіткнутими кінцями (рис. 3, 7). Подібні вироби датуються доволі широко. З Новгорода відомо сім плетених перснів, хронологічно розподілених від середини XII ст. до середини XIII ст. [Седова, 1981, с. 127; рис. 45, 16, 17; 48]. Виготовлений зі срібла. Спосіб плетіння аналогічний до виконання срібних браслетів кінця XI — початку XII ст. [Седова, 1981, с. 102; рис. 36, 8—10].

Фрагментовану пірофілітову намистину білого кольору з просвердленим отвором (рис. 3, 8) знайдено у заповненні поховання на глибині 40 см від денної поверхні. Виготовлена з каменю твердої породи. Отвір, судячи з характерних слідів, просвердлений. Очевидно, що вона потрапила у поховання не у складі поховального інвентарю, а вже у засипці могили.

АНАЛІЗ СКЕЛЕТУ

Знайдений скелет належить жінці 25—35 років.

Збереженість скелету добра, присутні майже всі кістки скелету, за виключенням декількох кісток стоп, незначної кількості фаланг, правої ключиці, та більшої частини ребер. Кістки мають добре збережену поверхню та тверду консистенцію.

Шви на черепі відкриті, за виключенням внутрішньої потиличної ділянки сагітального

шва. Треті мандибулярні моляри в стані оклюзії мають слабкі сліди стертості. На аурикулярній поверхні клубової кістки значні сліди спрацьованості, що супроводжуються запальним процесом. Спрацьований також і лобковий симфіз. Суглоби мають сліди початкових дегенеративних змін, хребет — значну ступінь остеохондрозу.

Виміри довгих кісток показали незначну правосторонню асиметрію у довжинах та широтних розмірах кісток рук, легку лівосторонню асиметрію у довжині кісток ніг. Найбільш масивними виявились ключиця й великі гомілкові кістки. Жінка мала відносно неширокі плечі (плечо-ключичний індекс складає 45,8), й відносно короткі ноги.

У великій гомілковій кістці дуже сильно розвинений пілястр, однак кістка має екстремальну платимерію.

Зріст, визначений за формулами різних дослідників коливається від 152 до 154,8 см.

Череп мезокранний (76,5), при середньому поздовжньому (130) та малому поперечному (170) діаметрі, має загалом малі розміри. Низький за абсолютними (123) та невисокий за відносними значеннями. Характеризується вузьким обличчям, широким чолом, малою верхньою (62) та великою повною висотою обличчя (115) (за рахунок високої нижньої щелепи (висота симфізу — 41)). Обличчя помірно профільоване на вищому (назомалярний кут складає 138,5) і дуже сильно профільоване — на середньому рівні (зигмаксиллярний кут — 116), глибина іклової ямки сягає 4 мм. Переніся середньовисоке, ніс лепторинний (44,5), низький та дуже вузький за абсолютними розмірами, передньоносова ость дуже сильно виступає (4 бали за Брока) орбіти мезоконхні (82,8), мають дуже малі абсолютні розміри (ширина 35, висота — 29 мм). Загалом череп південно-європеїдного типу.

У лямбдоподібному шві ліворуч присутня шовна кісточка, інша знаходиться трохи лівіше від т. лямбда, що стало причиною легкої батроцефалії — виступання потиличної кістки. Крім того, на черепі присутній персистуючий метопічний шов.

Тіло та рукоятка грудина зрослися, загалом грудина має виражені сліди остеопорозу, що може вказувати на більший вік, або на ендокринні аномалії (ранне старіння?).

Розвиток м'язів помірний, особливо сильно виявились розвинутими трапецеподібний м'яз, широкий грудний м'яз, триголовий м'яз, (симетрично), двоголовий м'яз руки, міжкостні м'язи пальців, м'яз, що відводить великий палець лівої руки, великий сідничний, чотириголовий м'яз симетрично, та великий привідний м'яз правої ноги.

З морфологічних ознак слід відзначити звуження акроміального кінця ключиці, що поряд із змінами у додатковому суглобі плечових кісток може свідчити про значні навантаження на плечі. Окрім того, присутнє посилення верхньої площини клювоподібного виростку правої лопатки, що, поряд з іншими ознаками вказує

на часте перенесення вантажів на правому плечі. Так само спостерігається артроз хребтovo-реберних фасеток з правої сторони.

Навантаження падали на правий ліктьовий суглоб. Тут спостерігаються легкі ознаки епікондиліту. Значний лівосторонній розвиток м'язу, що відводить великий палець, очевидно пов'язаний з травмою дистального епіфізу ліктьової кістки (перелом шилоподібного виростка). Загоєні тріщини присутні на дистальній суглобовій поверхні правої Мс1 та проксимальної суглобової поверхні проксимальної фаланги великого пальця правої руки. У мізинцях обох рук присутні артритні зміни між середньою та нігтьовою фалангами.

На ногах шорстка лінія формує значний пілястр, що поряд з іншими змінами свідчить про значні навантаження на ноги з дитинства. Екстремальний для жінки розвиток чотириголового м'язу стегна поряд з осифікацією ахілового сухожилля вказує на те, що їй доводилось багато ходити по схилах або бігати. Про навантаження на ноги свідчать також сліди варикозу глибоких вен на гомілкових та стегнових кістках.

У плесно-фаланговому суглобі другого пальця лівої ноги присутня загоєна тріщина. На явній східній фасетці, на лівій нозі присутні сліди артрозу.

Загалом найбільші зміни знайдені у додаткових плечових, акроміо-ключичному правому, ліктьових, крижо-клубових та тазо-стегнових суглобах.

На тазі присутні запальні зміни у крижо-клубових суглобах (сакроіліїт), преаурикулярна борозна обмежена осифікаціями зв'язок. Лобковий симфіз має сліди спрацьованості, його передній край зруйновано численними цистами та розростаннями. Значно розвинута лобкова горбистість та гребінь м. Pectineus (гострий): верхня поверхня лобкової кістки формує площадку, шириною до 10—15 мм зі слідами тиску на неї зверху. Ентесопатії знайдені на великому привідному та сідничних м'язах. Можливо, такі зміни пов'язані з частими вагітностями.

В хребті спостерігаються значні зміни — остеохондроз, травми та артроз міжхребцевих суглобів у всіх відділах хребта. У декількох хребцях нижньогрудного та поперекового відділів на тілі 8—12 хребці присутні отвори з гострими краями — вони відкривають округлі цисти в спонгіозі і майже не мають слідів реактивного новоутворення.

На черепі знайдені сліди відносно свіжих геморагій на лобній кістці та ареал гроноподібних вдавлень на правій скроневій кістці. У латеральних кутах орбіт — добре загоєні інтегровані геморагічні зміни. Носова перегородка викривлена вправо — ліва мушля збільшена, права вкрита гострими спікулами, що свідчить про можливий хронічний гайморит.

Зафіксовано артрит нижньощелепового суглоба справа. На щелепах відзначено пародонтоз, пародонтит — сліди гінгівіту та стоматиту.

Стертність зубів помірна — нормальна для віку. Карієс присутній на зубах 26 та 27. Зубний камінь розвинено дуже добре (до 3 балів), на максиллярних зубах — в основному на буккальній, на мандибулярних — на лінгвальній поверхнях. Гіпоплазія емалі присутня на мандибулярних різцях та іклах, відповідає віку 2—6 років.

Абсцеси на двох коренях першого моляру (26) мають свіжу ледь загоєну реактивну плівку навколо отворів. Це означає, що жінка загинула через досить короткий час після їх вскриття.

Аналіз здобутого матеріалу дозволяє зробити наступні спостереження. Багатошарові поселення, на котрих зустрічаються старожитності енеоліту та середньовіччя — звична річ для Поділля. Безперечно, ми не можемо пов'язувати появу укріпленого поселення біля с. Дерешова з діяльністю трипільських племен. Проблематичним наразі залишається питання фортифікаційного будівництва носіїв черняхівської культури. Оскільки на території городища наразі не виявлено нашарувань скіфського часу, єдиним можливим варіантом часу зведення його валів залишається розвинене середньовіччя. Хоча М.І. Артамонов припускав що мисовий характер укріплень ставить городище в один ряд зі спорудами раннього залізного віку, деякі характерні особливості дозволяють віднести його до часів Київської Русі. Це насамперед, «кокошнікоподібний» вал з напільної сторони, укріплений в'їзд зі сторони річки, огороження пойми [Моргунов, 2007, с. 23—25]. Виявлене поховання жінки датується XII ст. Ймовірно воно було здійснене вже після функціонування городища і вказує на *terminus ante quem* існування пам'ятки.

Артамонов М.И. Археологические памятники Южной Подолии (по материалам Южно-Подольской экспедиции в 1946 г.) // НА ІА НАНУ. — 1946/12.

Артамонов М.И. Археологические исследования в Подолии в 1947 г. // НА ІА НАНУ. — 1947/13.

Артамонов М.И. Югоподольская экспедиция // КСИИМК. — 1947. — Вып. XXII. — С. 74—76.

Артамонов М.И. Археологические исследования в Южной Подолии в 1952—1953 гг. // КСИИМК. — 1955. — Вып. 59. — С. 100—116.

Артамонов М.И. Некоторые итоги пятилетних исследований Юго-Подольской экспедиции // КСИИМК. — 1955. — Вып. 4. — С. 84—87.

Беляков С.С. Гумилев, сын Гумилева. — М., 2012. — 797 с.

Гусев С.О. Трипільська культура Середнього Подунав'я рубежу IV — III тис. до н. е. — Вінниця, 1995. — 303 с.

Магомедов Б.В. Черняховская культура. Проблемы этноса. — Люблин, 2001. — 276 с.

Магомедов Б.В. Черняхівський шар поселення Ріпниця-1 // Ржищівський археодром. — К., 2002. — С. 42—54.

Махно Е.В. Памятники черняховской культуры на территории УССР // МИА. — 1960. — № 82. — С. 9—83.

Моргунов Ю.Ю. Фортификация Южной Руси: Автореф. дисс. ... д-ра ист. наук. — М., 2007. — 39 с.

Морузенко А.О. Городища скіфського часу на території лісостепу Східної Європи // Вісн. ХНУ. — 1969. — Вип. 3. — С. 65—73.

Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Словникова частина. — Вінниця, 2011. — 400 с.

Рижов С.М. Трипільський шар поселення Ріпниця 1 // Ржищівський археодром. — К., 2002. — С. 19—40.

Седова М.В. Ювелирные изделия Древнего Новгорода (X—XV вв.). — М., 1981. — 198 с.

Сицинский Ю.Й. Археологическая карта Подольской губернии. — Кам'янець-Подільський, 2001. — 92 с.

Сымонович Э.А. Керамика // Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н. э. — первой половине I тысячелетия н. э. — М., 1993. — С. 140—143.

А. В. Шелехань, А. Д. Козак

ИССЛЕДОВАНИЯ 2012 г. НА ГОРОДИЩЕ У с. ДЕРЕШОВА В СРЕДНЕМ ПОДНЕСТРОВЬЕ

Хотя городище у с. Дерешова уже достаточно давно известно в литературе, до сих пор ему не было уделено достаточно внимания. Более того, из-за спорадичности исследований и фрагментарности публикаций, известные оценки культурной принадлежности городища весьма различны.

Последние исследования дали возможность утверждать о существовании по крайней мере трех слоев — трипольского времени, черняховской культуры и Киевской Руси. Возведение фортификационных сооружений можно соотносить именно с последними наслоениями. Вывявленное погребение женщины, скорее всего, связано с финалом функционирования городища (середина XII в.).

К л ю ч е в ы е с л о в а: городище, погребение, Триполье, черняховская культура, Киевская Русь.

O. V. Shelekhany, O. D. Kozak

RESEARCH AT HILL-FORT NEAR DERESHOVA IN THE DNISTER RIVER MIDDLE REGION IN 2012

Despite the fact that the hill-fort near Dereshova village is known in the literature for quite a long period, it is has not been sufficiently studied. Moreover, because of sporadic research and fragmentary publications, the known appraisals of its cultural definition vary.

New investigations allow the authors to state that at least three cultural layers exist here: of the Trypillian period, of Chernyakhiv culture, and of Kyiv Rus period. The fortifications building can be correlated with latest period. Woman's burial is apparently related with the end of the life at the hill-fort (the middle of the 12th c.).

K e y w o r d s: hill-fort, burial, Trypillya, Chernyakhivska culture, Kyiv Rus.

Одержано 4.09.2013